

Milan HRDLÍČKA
Praha

Pro mě za mě...

Náležitě užívání širokého a pestrého diapazonu českých předložek bývá pro jinojazyčné mluvčí mimořádně obtížné. Prepozice jsou zahraničními bohemisty (bez

ohledu na úroveň jejich komunikační kompetence v naší mateřštině) dokonce pokládány, a to právem, za jednu z nejobtížnějších kapitol české gramatiky vůbec.

Mezi vyhlášené a už chronicky problémové případy patří i řečová distribuce primárních předložek *pro+Ak* a *za+G*, *za+Ak*, *za+I*. Důvodů by bylo možné uvést vícero; omezím se však pouze na konstatování, že se zmíněných předložek v určitých případech užívá:

- a) jednak jako do jisté míry variantních, s poměrně málo výrazným významovým odstínem (*Zavřeli ho pro krádež* = tzn. kvůli krádeži, zdůrazňuje se příčina, versus *Zavřeli ho za krádež* = tzn. protože kradl, ve výpovědi se akcentuje následek, trest, viz dále),
- b) jednak jako významově dosti rozdílných (*Pro špatné počasí se koncert nekoná*, jde o vyjádření příčiny, tedy „protože je špatné počasí”, proti *Za špatného počasí se koncert nekoná*, jedná se vyjádření podmínky, čili „pokud je špatné počasí, tak...”, event. časové dimenze: „když je špatné počasí, tak...”).¹

Jakým způsobem náležité užívání zmiňovaných původních předložek z lingvodidaktického hlediska (čili stručně a srozumitelně) popsat a vysvětlit?

Předně je nutné, aby si jinojazyčný mluvčí v závislosti na úrovni své komunikační kompetence v češtině osvojil:

- a) jak poměrně značné množství vazeb (např. *rozhodnout se pro*, *hlasovat pro*, *vyslovit se pro*; *mít cit / pochopení / smysl pro*; *být vhodný / povinný pro* x *děkovat za*, *stydět se za*, *považovat za*; *odpovědnost / pokuta / pochvala za*; *být vděčný / odpovědný / pokládáný za*),
- b) tak ustálených spojení (*Tak už proboha něco řekni!* – jde o naléhavou prosbu mluvčího; *Nemohl si na to za živého boha vzpomenout* – tzn. v žádném případě, za žádnou cenu, absolutně ne; *Nepůjdu tam pro nic za nic* – nepůjdu tam bez náležitého důvodu, „jen tak”; *Nepůjde tam ani za nic* – nepůjde tam v žádném případě, kategoricky to odmítá; *Pro mě za mě, dělejte si, co chcete* – vyjádření lhostejného postoje autora sdělení aj.).

Poté lze přistoupit k prezentaci základních případů uplatnění daných prepozic v řečové praxi.

A) Nejprve se zastavím u předložky *pro+Ak*.

- 1) Podíváme-li se pozorně na následující vybrané příklady (*Pohádali se pro pár korun*; *Pro malý zájem byl výlet zrušen*; *Pro pravdu se každý zlobí*; *Rozešli se prý pro jediné slovo*), vidíme, že tato předložka vystupuje ve významu příčiny (ADV Caus): vyjadřuje tedy důvod, pohnutku, v tomto kontextu ji lze zpravidla nahradit –

¹ Srov. i další případy jako *Já to za tebe / pro tebe dělat nebudu!* *Odešel do města pro práci / za prací* apod.

vyjma ustálená spojení typu *pro nemoc zavřeno* – sekundární prepozicí *kvůli*+D: *kvůli pár korunám, kvůli malému zájmu* atd.²

2) Jindy zase vyjadřuje předložkové spojení význam účelový (ADV Fin)³: *Pro jistotu* (= aby měli jistotu) *tam zavolali ještě jednou; Řekla to prý pro pobavení* (= aby pobavila) *přítomných; Pro lepší výhled* (= aby měli lepší výhled) *vylezli na rozhlednu*.

3) V dalších případech tato předložka uvozuje adresné určení – jistý denotát je adresován explicitně uvedenému příjemci, adresátovi, uživateli: *dárek pro syna, oddělení pro nekuřáky, čekárna pro matky s dětmi, práce pro obecné blaho*.⁴

4) Porovnáme-li výpovědi *Šel do hospody pro pivo x na pivo; Zamířila do cukrárny pro kávu x na kávu*, je zřejmé, že se prepozice *pro+Ak* užívá pro vyjádření významu „přinést, obstarat, přivést, vyzvednout něco“⁵, a to reálně (zaručeně).

V případě výskytu předložky *na+Ak* to ovšem zaručeno být nemusí, srov. výpovědi jako *Zašel do sklepa pro houby x Vydali se do lesa na houby; Chystali se dojít do obchodu pro ryby x Rád chodíval ve chvílích odpočinku na ryby*.

5) Pomocí předložkových spojení *pro+Ak* s významem časovým (ADV Temp) typu *Pro dnešek končíme; Pro tuto chvíli by to mohlo stačit; Pro tentokrát ti to teda odpouštíme* mluvčí vyjadřuje onu temporální dimenzi (časový úsek) v koncentrované podobě – jako „bod“. Tento koncept, resp. příslušný časový orientátor vystoupí plasticky do popředí, porovnáme-li ho s případy užití paralelní předložky *za+Ak* uvožující význam časového rozpětí: *Kolik jste toho za dnešek* (= za celý dnešní den) *udělali? Za tu chvíli* (= za ten krátký časový okamžik) *si text nestačil zapamatovat*.

B) Jak vypadá řečové uplatnění předložky *za+G, za+A, za+I*? Je rovněž dosti pestré a různorodé, nadto se tato původní předložka, jak je naznačeno, může pojít se třemi pády – s genitivem, s akuzativem a s instrumentálem.

1) Začnu významem časovým (ADV Temp): co se již zmíněného genitivu týče, předložka *za* se s ním pojí s velmi četnými primárně nečasovými výrazy ve

² Jako určitý specifický případ zmiňuji relativně četná spojení dané předložky se zájmenem *samý*: *Pro samou práci nemá na nic čas. Pro samé starosti na to úplně zapoměla. Pro samé problémy nevěděli, co dřív...*

³ Ovšem pozor: v naznačeném významu se setkáváme s častěji užívanou konkurenční předložkou *na+Ak*: *Schovala si to na památku* (= aby měla památku); *Odjeli k moři na rekreaci* (= aby se rekreovali).

⁴ Také v této sféře jsme svědky expanzivního charakteru předložky *na*, která ve stále větší míře vytěsňuje prepozice konkurenční. Tak kupř. místo *Měl bych k vám / pro vás dotaz* se dnes říká *Měl bych na vás dozat* apod.

⁵ Užívá se i ve významu „jít pro někoho někam“: *Šel do syna do školy. Jeli pro dcerku do nemocnice* apod.

významu „v té době, když...“, kupř. *za války* (= když byla válka), *za Marie Terezie* (= když vládla Marie Terezie), *za první republiky* (= když byla první republika) atd.

Spadají sem rovněž spojení týkající se počasí (*Postupovali kupředu za hustého sněžení. Nerada řídí za mlhy*)⁶ nebo široce pojímaných průvodních okolností (*Volby probíhaly za všeobecného nezájmu veřejnosti*).

Jedná-li se však o výraz primárně temporální, pojí se předložka *za* s akuzativem: *za minutu, za hodinu, za týden, za rok*.

2) Dosti časté je užití předložky *za* s instrumentálem, a to ve významu kontaktové (přemístění za účelem kontaktu): *Přišla za námi* (= aby nás viděla) *na kus řeči; Všichni se za ní na ulici ohlíželi* (= aby měli vizuální kontakt); *Rozběhl se za nimi* (= aby je dostihl); *Odjel za manželkou a dětmi* (= aby s nimi společně byl) *na chatu* atd.

3) Bezproblémové je užití předložky *za* ve významu lokálním (ADV Loc), a to jak dynamickým směrrovým (přemístění někam), kdy se daná předložka pojí s akuzativem (*Auto jelo za samoobsluhu*), tak statickým (pozice někde), kdy po ní následuje instrumentál (*Auto stojí za samoobsluhou*).

4) Předložky *za+Ak* se užívá ve významu substitučním, tedy ve smyslu „místo někoho“, „ve jménu / jménem někoho“: *Jestli chceš, můžu tam jít za tebe; Nemůže v téhle záležitosti mluvit za ostatní*.

5) Spojení prepozice *za+Ak* může ztvárňovat význam „jako“, „ve funkci“, „v roli“: *Pořád nám ho dávali za vzor* (= jako vzor); *Měli jsme za příklad* (= jako příklad); *Šel tomu dítěti za kmotra* (= v roli kmotra, jako kmotr); *Nakonec souhlasila, že půjde nevěstě za svědka* (= ve funkci svědka, jako svědek).

6) V komunikaci je rovněž užívaný význam transakce, tedy různě pojímané výměny „něco za něco“: *Koupil byt za tři miliony; Prodalí auto za tři sta tisíc; Pracovali jen za ubytování a za stravu*⁷.

7) Příznačné je uplatnění ve spojeních s významem příslovečného určení příčiny (ADV Caus), v nichž předložka *za+Ak* uvozuje jednání (čin, aktivitu), která má za následek buď ocenění (*Dostali pochvalu za dobrou práci; Obdrželi prémii za vítězství*), nebo naopak trest, postih (*Musel zaplatit pokutu za špatné parkování; Vyslovili mu napomenutí za pozdní příchod*).

8) Méně časté je uplatnění předložky *za+I* ve spojeních, v nichž jde o (rychlou) posloupnost ve významu časovém i jiném: *A tak plynul den za dnem; Postupovali systematicky krok za krokem; Jezdilo tam auto za autem; Překládali text slovo za slovem*.

⁶ V tomto případě se akcentuje aspekt časový (= když se mlha), řekne-li se ovšem *Nerada řídí v mlze*, vystupuje do popředí ona matérie. Srov. analogické *Ráda se prochází za deště x v dešti* apod.

⁷ Může jít i o „výměnu“ v přeneseném slova smyslu: *oko za oko; zub za zub* aj.

Cílem příspěvku bylo alespoň skromným dílem přispět k náležitému zmapování tohoto významného, leč pohříchu nepříliš popsaného slovního druhu. Snad se ale v dohledné době začne blýskat na lepší časy.